

Царенко Дмитро Григорович, здобувач інституту тваринництва Національної академії аграрних наук України, +38(063)027-19-93, tsarenkodmytro77@gmail.com, ORCID ID: 0009-0008-0721-2053

*Інституту тваринництва Національної академії аграрних наук України
м. Харків, вул. Тваринників, 1-А, Харків, Харківська область, 61026 (Кулиничі)*

ФІНАНСОВІ ІНСТРУМЕНТИ ЯК СКЛАДОВА СТРАТЕГІЇ РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ АГРАРНОГО БІЗНЕСУ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню фінансових інструментів як складової стратегії ризик-менеджменту аграрного бізнесу.

Встановлено, що застосування фінансових інструментів у рамках стратегії ризик-менеджменту дозволяє суб'єктам агросектору не лише зменшити потенційні фінансові втрати, а й забезпечити передбачуваність доходів, стабільність функціонування та конкурентоспроможність на ринку.

Доведено, що такі інструменти, як ф'ючерси, опціони, свопи, аграрні розписки та страхування, мають значний потенціал для формування гнучких механізмів захисту від основних типів ризиків: цінових, фінансових, кліматичних та виробничих. Їх поєднання дозволяє створити комплексну систему управління ризиками, адаптовану до потреб конкретного агровиробника.

Визначено, що розвиток фінансових ринків, вдосконалення регуляторної бази та підвищення фінансової грамотності аграріїв є передумовами для ширшого впровадження цих інструментів у практику.

Ключові слова: аграрний бізнес, конкурентоздатність, ризик, ризик-менеджмент, сталий розвиток, стратегія, фінансові інструменти.

Tsarenko Dmytro, Acquirer, Livestock Farming Institute of National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine, +38(063)027-19-93, tsarenkodmytro77@gmail.com, ORCID ID: 0009-0008-0721-2053

*Livestock Farming Institute of National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine
Kharkiv, Tvarynnykyv Street, 1-A, Kharkiv, Kharkiv region, 61026 (Kulynichi)*

FINANCIAL INSTRUMENTS AS A COMPONENT OF THE RISK MANAGEMENT STRATEGY OF AGRIBUSINESS

Abstract. The article is devoted to the study of financial instruments as a component of the risk management strategy of agrarian business.

In modern realities, when uncertainty and volatility are becoming the new norm, especially in the context of the difficult situation in Ukraine, ignoring the opportunities financial instruments provide for risk management can have serious consequences for agrarian businesses. On the contrary, these instruments' conscious and strategic use is the key to economic stability, protection from unforeseen losses, and ensuring further growth and development of agricultural enterprises. That is why the topic of the study is highly relevant and is of crucial importance for the future of the industry.

It has been established that in today's unstable economic environment and climatic challenges, effective risk management is becoming a key factor in the sustainable development of agrarian businesses. Using financial instruments within a risk management strategy framework allows

agricultural sector entities to reduce potential economic losses and ensure predictability of income, stable functioning, and competitiveness in the market.

It has been proven that instruments such as futures, options, swaps, agricultural receipts, and insurance have significant potential for forming flexible mechanisms for protecting against the main types of risks: price, financial, climatic, and production. Each performs its specific function, but the combination allows you to create a comprehensive risk management system adapted to the needs of a particular agricultural producer.

It has been determined that the development of financial markets, improvement of the regulatory framework, and increasing farmers' financial literacy are prerequisites for the broader implementation of these instruments in practice, which, in turn, will contribute to the overall strengthening of the country's agricultural economy.

Keywords: *agribusiness, competitiveness, risk, risk management, sustainable development, strategies, financial instruments.*

Постановка проблеми. У сучасному світі аграрний бізнес опинився в епіцентрі численних і різноманітних ризиків, що робить питання ефективного управління ними не просто бажаним, а життєво необхідним. Залежність від примх погоди, коливання цін на світових ринках, операційні складнощі та фінансові непередбачуваності постійно тримають аграріїв у напрузі. Особливої гостроти ці виклики набули в умовах глобалізації та зростаючої геополітичної нестабільності, яка безпосередньо впливає на ланцюги постачання, експортно-імпортні операції та доступ до ключових ресурсів. В Україні, яка переживає складний період, ці ризики є ще більш відчутними та руйнівними.

Саме в цьому контексті фінансові інструменти виступають не просто допоміжними засобами, а ключовими елементами стратегії ризик-менеджменту аграрного бізнесу. Вони надають можливість не лише мінімізувати потенційні збитки від несприятливих подій, але й забезпечити фінансову стійкість та стабільність доходів підприємств. Вміле використання таких інструментів, як аграрні розписки, ф'ючерси, опціони та страхування, дозволяє аграріям ефективно хеджувати цінові та валютні ризики, а також захищати себе від наслідків неврожаїв чи інших форс-мажорних обставин.

Більше того, в умовах розвитку фінансового ринку та появи нових, спеціалізованих інструментів для аграрного сектору, розуміння та застосування цих механізмів стає важливою конкурентною перевагою. Підприємства, які своєчасно опановують ці інструменти та інтегрують їх у свої бізнес-процеси, отримують значно більшу стійкість до зовнішніх шоків та здатність до сталого

розвитку. Державна підтримка та відповідне регулювання також відіграють важливу роль у стимулюванні використання фінансових інструментів для управління ризиками в аграрному секторі.

Отже, в сучасних реаліях, коли невизначеність та волатильність стають новою нормою, і особливо в контексті складної ситуації в Україні, ігнорування можливостей, які надають фінансові інструменти для управління ризиками, може мати серйозні наслідки для аграрного бізнесу. Навпаки, усвідомлене та стратегічне використання цих інструментів є запорукою фінансової стабільності, захисту від непередбачуваних втрат та забезпечення подальшого зростання та розвитку аграрних підприємств. Тому тема фінансових інструментів як невід'ємної складової стратегії ризик-менеджменту аграрного бізнесу є надзвичайно актуальною та має вирішальне значення для майбутнього галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні аспекти ризик-менеджменту в агробізнесі, стратегії управління підприємством розглянуто в наукових працях таких вчених: А. В. Балахіної, І. Ю. Гришової, Т. М. Гнат'євої, В. І. Губка, О.Г. Кубай, К. В. Мазур, Л. Ц. Масловської, Т. М. Червінської та ін. Тим не менш, низка методологічних та методичних аспектів формування системи ризик-менеджменту в контексті агробізнесу потребує більш детального вивчення.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає у дослідженні фінансових інструментів як складової стратегії ризик-менеджменту аграрного бізнесу.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. В умовах сучасного економічного середовища господарська діяльність будь-якого суб'єкта господарювання є об'єктивно пов'язаною з наявністю ризиків. У бізнес-контексті ризик визначається як сукупність потенційних загроз, здатних чинити негативний вплив на процес досягнення стратегічних та операційних цілей підприємства, а також на його фінансовий стан.

Ризики можуть мати різноманітну природу та виникати в різних функціональних областях діяльності. У цьому контексті, формування та впровадження ефективної системи управління ризиками набуває стратегічного значення для забезпечення стабільності та успішного розвитку підприємства.

Недостатність або неефективність таких систем може призвести до значних фінансових втрат і, в крайньому випадку, до банкрутства. Ключовою метою управління ризиком господарської діяльності є ідентифікація, оцінка та мінімізація негативного впливу потенційних ризикових подій на результати діяльності підприємства шляхом їх прогнозування та реалізації відповідних управлінських заходів [1].

Структура ризик-менеджменту передбачає наявність керуючої підсистеми, представленої фахівцями з управління ризиками й фінансовими менеджерами, та керованої підсистеми, що охоплює ризики, об'єкти капіталовкладень і економічні взаємозв'язки між суб'єктами. Отже, оптимізація системи ризик-менеджменту може бути досягнута шляхом професійного розвитку персоналу, який здійснює вплив на ризики, та шляхом впровадження ефективних методів управління ризиками, спрямованих на реалізацію цілей ризик-менеджменту [2].

Фінансові інструменти як складова стратегії ризик-менеджменту аграрного бізнесу – це комплекс спеціалізованих фінансових механізмів та контрактів, які аграрні підприємства використовують для ідентифікації, оцінки, контролю та мінімізації потенційних фінансових втрат, пов'язаних з різноманітними ризиками, характерними для сільськогосподарської діяльності.

Простіше кажучи, це набір «фінансових засобів», які допомагають аграріям захистити свій бізнес від негативних фінансових наслідків, спричинених такими ризиками як:

- коливання цін на сільськогосподарську продукцію (різкі зміни цін на зерно, олію, молоко, м'ясо тощо можуть суттєво вплинути на доходи суб'єктів аграрного бізнесу);

- валютні ризики (для експортерів та імпортерів коливання курсів валют можуть призвести до втрат);

- кредитні ризики (неплатоспроможність покупців або позичальників);
- виробничі ризики (втрати врожаю через погодні умови, хвороби, шкідників, а також загибель тварин);
- ризики процентних ставок (зміни вартості залучених коштів).

Тож, фінансові інструменти є невід’ємною частиною сучасної стратегії ризик-менеджменту в аграрному бізнесі, допомагаючи підприємствам бути більш стійкими до зовнішніх впливів та забезпечувати сталий розвиток.

Використання фінансових інструментів дозволяє аграрним підприємствам:

1. Хеджувати ризики – зафіксувати ціни на майбутню продукцію або ресурси, обмінні курси, процентні ставки.
2. Передавати ризики – перекласти частину фінансових ризиків на інші сторони (наприклад, страхові компанії).
3. Диверсифікувати ризики – використовувати різні інструменти для управління різними типами ризиків.
4. Покращити фінансову стабільність – зменшити волатильність доходів та забезпечити більш прогнозовані фінансові результати.
5. Полегшити доступ до фінансування – наявність стратегії управління ризиками може підвищити довіру кредиторів.

Фінансові інструменти відіграють ключову роль у забезпеченні стабільності та зниженні ризиків у діяльності суб’єктів аграрного бізнесу.

Розглянемо основні сучасні фінансові інструменти, що застосовуються для ефективного управління ризиками [4, 5, 6, 8] (рис. 1), в тому числі:

1. Ф’ючерси – це стандартизовані біржові контракти на купівлю або продаж сільськогосподарської продукції у майбутньому за заздалегідь узгодженою ціною. Вони дозволяють аграріям зафіксувати ціну реалізації врожаю, що знижує ризик збитків у разі несприятливих цінових коливань. Ф’ючерси укладаються на товарних біржах та мають чіткі умови виконання. Тобто цей інструмент дозволяє захиститися від цінових коливань (навіть якщо ринкова ціна впаде – суб’єкт агробізнесу отримає фіксовану ціну згідно контракту).

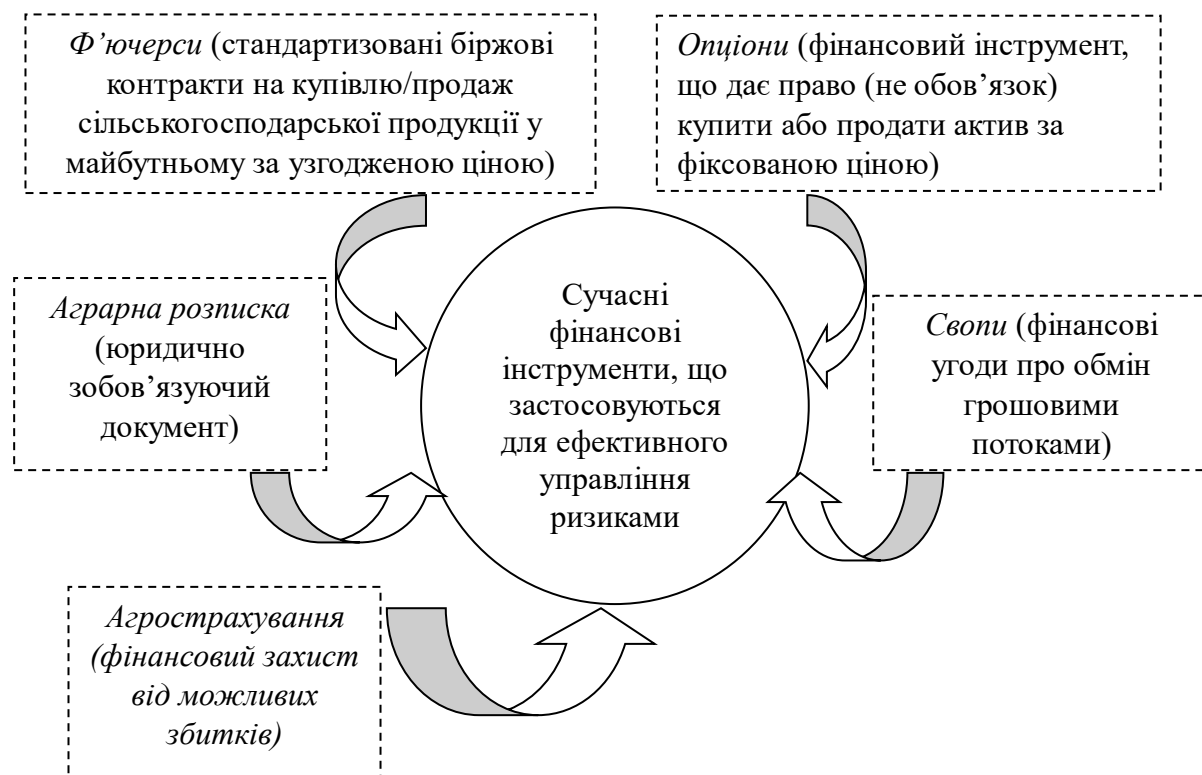

Рисунок 1 – Основні сучасні фінансові інструменти, що застосовуються для ефективного управління ризиками

Джерело: складено автором на підставі [4, 5, 6, 8].

2. Опціони – це контракти, що надають їхньому власнику право, але не зобов'язання, купити або продати актив за фіксованою ціною до або на певну дату. Для агробізнесу це можливість застрахуватися від зниження цін, не втрачаючи можливості скористатися зростанням ринку. Існують два основних типи: call (купівля) та put (продаж) опціони. Суб'єкт аграрного бізнесу купує «пут-опціон» (право продати продукцію). Перевага такого інструменту у гнучкості та захисті від збитків без зобов'язання (якщо ціна на ринку впаде – фермер матиме змогу продати продукцію за вищою фіксованою ціною; якщо ціна зросте – фермер продає на ринку, а опціон не використовує).

3. Свопи – це фінансові угоди про обмін грошовими потоками, наприклад, зі змінною на фіксовану процентну ставку або валюту. Для аграрного бізнесу свопи дозволяють уникати ризику змін валютних курсів або процентних ставок, особливо в умовах кредитування в іноземній валюті. Наприклад, агропідприємство укладає своп із банком (змінну відсоткову ставку змінює на

фіксовану), що дозволяє уникати ризику зростання відсотків або валютних коливань. Особливість цього інструменту у популярності серед великих агрохолдингів, для довгострокової стабільності.

4. Аграрна розписка – це зобов’язання сільськогосподарського виробника поставити продукцію або виплатити грошову суму у майбутньому. Вона забезпечує кредиторам гарантії виконання зобов’язань і дозволяє аграріям отримати фінансування під майбутній врожай без необхідності закладати нерухомість або інші активи. Наприклад, фермер отримує кредит (або ресурси: насіння, добрива) під заставу майбутнього врожаю, оформляє розписку, яка фіксується в реєстрі. По завершенню – виконує зобов’язання (продукцією або грошима). Перевагою цього інструменту є доступ до фінансування без класичного банківського кредиту.

5. Аграрне страхування. яке охоплює страхування врожаю, майна, тварин та іншого майна агропідприємств від природних катаклізмів, шкідників, хвороб тощо. Страхові компанії компенсують втрати у випадку настання страхового випадку, що забезпечує фінансову стабільність агробізнесу. Це особливо важливо для підприємств, що працюють у зонах підвищеного кліматичного ризику.

Аграрне страхування є важливим інструментом управління ризиками в агробізнесі, що забезпечує фінансовий захист аграріїв від потенційних збитків, спричинених різними непередбачуваними обставинами. Воно дозволяє суб’єктам агробізнесу мінімізувати фінансові втрати у разі настання страхового випадку, забезпечуючи стабільність їхнього виробництва та доходів, а також сприяючи залученню інвестицій у галузь. Різноманітність страхових продуктів, адаптованих до специфічних потреб різних видів сільськогосподарської діяльності та регіональних особливостей, дає змогу аграріям обирати оптимальні варіанти захисту, сприяючи загальній стійкості та розвитку аграрного сектору.

В цілому, використання вище вказаних фінансових інструментів дозволяє агропідприємствам ефективно управляти ризиками, підвищувати рівень

фінансової безпеки та стабільності, а також краще планувати виробничу діяльність.

Розглянемо переваги та недоліки використання кожного інструменту для суб'єктів аграрного бізнесу (табл. 1). Для суб'єктів аграрного бізнесу надзвичайно важливо розуміти особливості, принципи роботи, сильні та слабкі сторони кожного фінансового інструменту, а також їхню ефективність у протидії різним видам ризиків, щоб приймати зважені рішення щодо їхнього застосування в загальній системі управління ризиками.

Таблиця 1 – Переваги та недоліки використання фінансових інструментів, що застосовуються для ефективного управління ризикам в аграрного бізнесу

<i>Інструмент</i>	<i>Переваги</i>	<i>Недоліки</i>
Ф'ючерси	Можливість фіксації ціни продажу/купівлі, хеджування цінових ризиків, висока ліквідність (біржові контракти).	Ризик маржинальних вимог, складність розуміння та використання, необхідність внесення застави, базисний ризик (різниця між ціною ф'ючерсу та спотовою ціною).
Опціони	Обмеження потенційних збитків (максимальна втрата – премія), гнучкість стратегій хеджування, можливість отримання прибутку при сприятливих змінах ціни.	Вартість премії, яка не повертається незалежно від результату, складність ціноутворення та вибору стратегії, обмежений термін дії.
Свопи	Гнучкість умов контракту (позабіржовий інструмент), можливість хеджування довгострокових ризиків, адаптованість до специфічних потреб.	Низька ліквідність (складніше закрити позицію достроково), вищий кредитний ризик (контрагент), складність структури та юридичного оформлення.
Аграрні розписки	Залучення фінансування під заставу майбутнього врожаю або наявних запасів, спрощена процедура оформлення порівняно з банківським кредитом, можливість отримання вигідніших умов фінансування.	Ризик дефолту виробника, залежність від врожаю (для фінансової розписки), необхідність належного зберігання продукції (для складської розписки), менша поширеність порівняно з традиційними інструментами.
Страховання	Захист від значних фінансових втрат внаслідок несприятливих подій (погодні умови, хвороби, стихійні лиха), стабілізація доходів, полегшення доступу до кредитування.	Вартість страхової премії, можливі обмеження страхового покриття, складність оцінки збитків та отримання виплати, наявність франшизи.

Джерело: складено автором.

Ці інструменти не просто зменшують ризики, а й дозволяють аграріям стратегічно планувати свою діяльність, інвестувати в розвиток та знижувати залежність від нестабільних факторів ринку. Вони можуть працювати як окремо, так і в комбінації в межах комплексної стратегії управління ризиками.

Отже, у сучасному складному та мінливому економічному середовищі, особливо з урахуванням специфічних ризиків, притаманних аграрному сектору, інтеграція фінансових інструментів у стратегію ризик-менеджменту є не просто бажаною, а життєво необхідною умовою для забезпечення стабільності, конкурентоздатності та сталого розвитку аграрного бізнесу.

Розгляд основних фінансових інструментів, таких як ф'ючерси, опціони, свопи, аграрні розписки та страхові продукти, демонструє їхню різноманітність та потенціал для ефективного управління широким спектром ризиків – від цінових коливань та валютних курсів до кредитних та виробничих непередбачуваних ситуацій. Кожен інструмент має свої унікальні характеристики, переваги та недоліки, що визначають сферу його найбільш ефективного застосування в залежності від конкретних потреб та ризикового профілю аграрного підприємства.

Ефективне використання фінансових інструментів дозволяє суб'єктам агробізнесу не лише мінімізувати потенційні фінансові втрати, але й підвищити прогнозованість своїх доходів, оптимізувати фінансові потоки та полегшити доступ до кредитних ресурсів. В умовах зростаючої невизначеності на світових ринках та посилення впливу природних і геополітичних факторів, вміле застосування цих інструментів стає ключовим елементом забезпечення фінансової стійкості та довгострокової життєздатності аграрного бізнесу.

Проте, впровадження фінансових інструментів вимагає від суб'єктів агробізнесу глибокого розуміння їхньої сутності, механізмів дії, а також наявності кваліфікованих фахівців, здатних розробляти та реалізовувати ефективні стратегії хеджування та управління ризиками.

Крім того, важливу роль відіграє розвиток відповідної інфраструктури та державної підтримки, спрямованої на підвищення доступності та стимулювання використання фінансових інструментів в аграрному секторі.

Висновки. Таким чином, фінансові інструменти є невід’ємною та стратегічно важливою складовою сучасного ризик-менеджменту в аграрному бізнесі. Їхнє грамотне та своєчасне застосування є ключем до підвищення стійкості суб’єктів аграрного бізнесу до різноманітних ризиків, забезпечення їхнього сталого розвитку та зміцнення їхньої конкурентоздатності на внутрішньому та міжнародному ринках. У майбутньому роль фінансових інструментів у забезпеченні фінансової безпеки аграрного сектору буде лише зростати, вимагаючи від учасників ринку постійного навчання, адаптації та впровадження інноваційних підходів до управління ризиками.

Розуміння характеристик, механізмів дії, переваг та недоліків кожного фінансового інструменту, а також їхньої здатності управляти різними типами ризиків, є критично важливим для прийняття обґрунтованих рішень суб’єктами аграрного бізнесу щодо їхнього використання в рамках загальної стратегії ризик-менеджменту.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Балахніна А. В. Управління підприємством в умовах невизначеності та ризику. *Управління розвитком*. № 20, 2011. С. 159–163.
2. Головка, Р. А. Формування ризик-менеджменту фермерських господарств. *Економіка та держава*. № 4. 2020. <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2020.4.236>
3. Гришова І.Ю., Гнатєва Т. М. Управління ризиками в контексті стратегії антикризового управління. *Український журнал прикладної економіки*. № 1(3), 2016. С. 32–40. Retrieved from <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/6194/1/5.pdf>
4. Губко В. І. Організаційно-економічний механізм управління фінансово-економічною результативністю аграрного підприємства. *Український журнал прикладної економіки*. № 5(3), 2020. С. 44–54. Retrieved from <https://repo.btu.kharkov.ua/bitstream/123456789/1024/1/13.pdf>. <https://doi.org/10.36887/2524-0455-2020-2-11>
5. Губко В. І. *Механізми управління фінансово-економічними результатами діяльності аграрних підприємств* (Дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук, Херсонський національний технічний університет), 2020. Retrieved from <https://card-file.ontu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/93f56678-6fce-4a09-8aa3-20137885e166/content>
6. Мазур К. В., Кубай О. Г. *Менеджмент аграрного підприємства* (навч. посібник). ТВОРИ, 2020. Retrieved from <http://repository.vsau.org/getfile.php/25373.pdf>
7. Масловська Л. Ц., Головач К. С. (). Формування системи антикризового управління сільськогосподарських підприємств. *Агросвіт*. № 9, 2017. С. 12–17.
8. Червінська Т. М. Управління ризиками в АПК як передумова забезпечення стійкості галузі. *Ефективна економіка*. № 11. 2015. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4711>
9. Міщенко В. А., Другова О. С., Домніна І. І. Методичний інструментарій фінансового контролінгу в антикризовому управлінні підприємством [Електронний ресурс]

REFERENCES:

1. Balakhinina A. V. Upravlinnia pidpriemstvom v umovakh nevyznachenosti ta ryzyku [Enterprise management under uncertainty and risk]. *Upravlinnia rozvytkom*. № 20, 2011. S. 159–163.
2. Holovko R. A. Formuvannia ryzyk-menedzhmentu fermerskykh hospodarstv [Formation of risk management of farms]. *Ekonomika ta derzhava*. № 4, 2020. <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2020.4.236>
3. Hryshova I. Yu., Hnatieva T. M. Upravlinnia ryzykamy v konteksti stratehii antykrizovoho upravlinnia [Risk management in the context of anti-crisis management strategy]. *Ukrainskyi zhurnal prykladnoi ekonomiky*. № 1(3), 2016. S. 32–40. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/6194/1/5.pdf>
4. Hubko V. I. Orhanizatsiino-ekonomichnyi mekhanizm upravlinnia finansovo- ekonomichnoiu rezultatyvnistiu ahrarnoho pidpriemstva [Organizational and economic mechanism of financial and economic performance management of an agricultural enterprise]. *Ukrainskyi zhurnal prykladnoi ekonomiky*. № 5(3), 2020. S. 44–54. URL: <https://repo.btu.kharkov.ua/bitstream/123456789/1024/1/13.pdf> DOI : <https://doi.org/10.36887/2524-0455-2020-2-11>
5. Hubko V. I. *Mekhanizmy upravlinnia finansovo-ekonomichnymy rezul'tatamy diial'nosti ahrarnykh pidpriemstv* [Mechanisms of managing financial and economic results of agricultural enterprises] (Candidate's thesis). Kherson, 2020. URL: <https://card-file.ontu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/93f56678-6fce-4a09-8aa3-20137885e166/content>
6. Mazur K. V., Kubai O. H. *Menedzhment ahrarnoho pidpriemstva* [Management of agricultural enterprise]. TVORY, 2020. URL: <http://repository.vsau.org/getfile.php/25373.pdf>
7. Maslovska L. Ts., Holovach K. S. Formuvannia systemy antykrizovoho upravlinnia silskohospodarskykh pidpriemstv [Formation of the system of anti-crisis management of agricultural enterprises]. *Ahrosvit*. № 9, 2017. S. 12–17.
8. Chervinska T. M. Upravlinnia ryzykamy v APK yak peredumova zabezpechennia stiikosti haluzi [Risk management in agriculture as a prerequisite for ensuring the industry's sustainability]. *Efektivna ekonomika*. № 11, 2015. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4711>
9. Mishchenko V. A., Druhova O. S., Domnina I. I. Metodychnyi instrumentarii finansovoho kontrolinhu v antykrizovomu upravlinnia pidpriemstvom [Elektronnyi resurs] *Infrastruktura rynku*, 2020. Vyp. 43. S. 369–375. – Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ifrctr_2020_43_69

Надійшла до редакції 07.08.2021.